

Відгук
офіційного опонента Казакової Наталії Вікторівни
на дисертацію Кипиченко Наталії Сергіївни на тему
«Формування комунікативної компетентності майбутніх
учителів початкової школи у процесі педагогічної практики»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Прогрес суспільства у сучасному глобалізованому світі характеризується потребою в мобільній комунікативній взаємодії, зміст якої визначається рівнем комунікативної компетентності. Відповідно стає необхідним переосмислення ракурсу проблеми, що стосується підготовки носіїв комунікативної взаємодії. Серед них виокремлюємо й професію вчителя, функцією якого є не тільки навчання, а й формування культури спілкування учнів. Вчитель початкових класів у цьому контексті залишається основною фігурою формування у молодших школярів навичок спілкування, вибору комунікативних стратегій у ситуації суб'єкт-суб'єктної і полісуб'єктної взаємодії.

Формування у майбутніх учителів початкових класів комунікативної компетентності набуває особливої актуальності, насамперед, у зв'язку з входженням України в європейський та світовий освітній простір, а також відповідно із зростанням рівня запитів українського соціуму щодо навчання молоді ефективно здійснювати професійну діяльність на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Гуманістична парадигма розвитку професійної освіти зумовила суттєвий перегляд наукових позицій щодо аксіоматичного твердження про комунікативну природу педагогічної діяльності. Головним у процесі педагогічного спілкування стає формування гуманістичного комунікативного ядра особистості, яка здатна сприймати іншу людину як найвищу цінність. Зокрема, гуманізм учителя початкових класів у комунікативній діяльності виявляється у взаємодії з учнями, співпраці, діалозі з ними, взаємній повазі, підтримці, допомозі. Підготовка майбутніх педагогів до комунікативної діяльності на нових засадах передбачає формування в них комплексу комунікативних умінь і навичок, які є одночасно складовою їх особистості і необхідні не лише для успішної професійної

діяльності, але й участі у різних сферах життя в суспільстві.

Це завдання тісно пов'язане з вимогою здійснення компетентнісного підходу в навчанні та вихованні молодших школярів. Як зазначено в пояснювальній записці до навчальної програми з української мови для 1–4 класів, «основна мета цього курсу полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань». Визначена мета відповідає єдиним вимогам, висунутим у Загальноєвропейських Рекомендаціях з питань вивчення, викладання та оцінювання мови.

Вітчизняними і зарубіжними науковцями здійснено низку досліджень з проблем, пов'язаних з розвитком комунікативної сфери педагогів, формування комунікативної компетентності учителів. Разом з тим, проблема формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів в процесі педагогічної практики, яка є сполучною ланкою між теоретичною і практичною підготовкою студентів та відіграє вирішальну роль у професійній підготовці й подальшій діяльності вчителя початкової школи, ще не була об'єктом дослідження вчених.

З огляду на зазначене, вважаємо, що тема дисертаційної роботи Кипиченко Наталії Сергіївни є актуальною, суспільно й науково важливою.

У структурі наукового апарату дисертації містяться всі складові пошуку: мета і завдання пошукової діяльності, об'єкт і предмет дослідження, наукова новизна та практичне значення. Науковий апарат дослідження визначено коректно, а обґрунтованість наукових результатів роботи забезпечено шляхом ретельного добору методів дослідження.

Структура дисертаційної роботи науково виважена й логічно вибудована. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (303 найменування, з них 17 іноземними мовами) і 18 додатків.

Усі розділи основної частини дисертації взаємопов'язані та висвітлюють

послідовність вирішення поставлених завдань.

У першому розділі – «Теоретичні основи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики» – до розгляду запропоновано стан дослідженості проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики у педагогічній теорії та практиці.

Автором ґрунтовно розкрито сутність педагогічного спілкування (стор. 12-19), його види, функції та розглянуто структуру, засоби і специфіку педагогічного спілкування, а також висвітлено особливості формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів та зроблено висновок, що найбільш активно формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи відбувається у процесі педагогічної практики. Тому цілком логічним є те, у підрозділі 1.1 дисертанткою здійснено історико-педагогічний аналіз стану організації педагогічної практики у вищих навчальних закладах з періоду становлення практичної підготовки майбутніх учителів у гімназіях, семінаріях, училищах тощо.

Для розкриття змісту поняття «комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи» здобувачка висвітлює підходи учених та аналізує низку дотичних до нього понять, таких як: «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність», «спілкування», «комунікація», «педагогічне спілкування». Наталія Сергіївна демонструє наукову дискусію, висловлює власну думку щодо їх розуміння та зв'язку між ними. Вивчення й аналіз сучасної психолого-педагогічної теорії допомогли дисертантці визначити сутність базового поняття дослідження «педагогічна практика».

На основі ґрунтовного аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців автором розкрито зміст ключових компетентностей (інформаційної, соціальної, навчально-пізнавальної, життєвої та ін.); виокремлено комунікативну компетентність як одну з тих, що ґрунтується на знаннях, уміннях, цінностях, ставленні і досвіді, котрі необхідні для ефективного здійснення професійної діяльності; а також визначено та розкрито компоненти комунікативної

компетентності майбутніх учителів початкової школи – мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-процесуальний та рефлексивний (стор. 37-47).

У підрозділі 1.3 Наталія Сергіївна аналізує сучасні наукові дослідження, присвячені формуванню комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи (В.Усатий, В.Пасинок, О.Шогорєва, С.Мартиненко, Т.Симоненко, Л.Бірюк, К.Ткаченко та ін.) і проблемі організації педагогічної практики студентів (О.Лаврінченко, О.Яковліва, О.Лук'янченко, Л.Кацова, С.Кара, Л.Манчуленко, В.Підгурська) та узагальнює основні їх результати і висновки.

Дисертантом проведено емпіричне дослідження серед студентів і викладачів Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка та Дрогобицького державного педагогічного університету, в результаті якого виявлено низку труднощів, які відчують майбутні учителі початкових класів в спілкуванні з учнями, учителями, керівниками практики під час проходження різних видів практики (не вміють встановлювати контакт з учнями, управляти спілкуванням під час уроку, керувати власним психічним станом під час спілкування з дітьми, заходити спільну мову з учнями та ін.), а також з'ясовано причини їх виникнення (низький авторитет студента серед учнів у порівнянні з вчителем класу; невміння враховувати індивідуальні особливості учнів, відсутність довіри, взаємодопомоги та взаємопідтримки між студентами і керівниками практики, а також неефективна організація практики в школі).

Окремо варто наголосити на визначених педагогічних умовах формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи під час педагогічної практики, які детально описані у другому розділі роботи.

Для розкриття першої умови «Удосконалення змісту, форм і методів формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи під час педагогічної практики» здобувачка цілком слушно аналізує нормативно-правові документи (Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, освітньо-професійні програми та навчальні плани підготовки майбутніх учителів початкової школи) стосовно наявності в них вимог до організації педагогічної практики студентів. Наталія Сергіївна з'ясовує

види практики, кількість годин, відведених на них, а також основні підходи до відбору змісту педагогічної практики. На основі чого виділяє три етапи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи під час педагогічної практики: початковий, основний та підсумковий. У роботі детально подано характеристики виокремлених етапів.

У дисертації чітко простежується алгоритм розгортання логіки формування комунікативної компетентності студентів на педагогічній практиці: мета, завдання, зміст педагогічної практики (форми, методи, засоби, матеріально-технічні ресурси); результат. Заслуговує на увагу розроблена дисертанткою система професійно-педагогічних завдань і вправ до психолого-педагогічної, літньої та виробничої практик з метою формування комунікативної компетентності студентів, яка дає можливості поетапного оволодіння студентами системою соціально-ціннісних установок у спілкуванні, мотивів, ставлень, інтересів, знань-цінностей, умінь і навичок здобуття комунікативного досвіду.

Значний інтерес становить запропоновані автором форми організації практики (такі як педагогічні майстерні, комунікативні тренінги, ярмарки педагогічних ідей та ін.), а також методи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи (до прикладу, кейс-метод, проблемно-рефлексивний полілог, проектні, вправи на рефлексію, комунікативні вправи, метод відеозапису та ін.).

У роботі при обґрунтуванні другої умови Наталією Сергіївною визначено особливості забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до формування комунікативної компетентності під час практики за інформаційним, аксіологічним і перетворювальними етапами. Заслуговує на увагу здійснений відбір діагностичних методик на визначення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів початкової школи до комунікативної компетентності (стор.104) за окресленими етапами. Автором виокремлено оптимальні методи, які сприятимуть розумінню майбутніми учителями початкової школи важливості оволодіння мовно-мовленнєвими знаннями, вміннями педагогічного спілкування (психолого-педагогічне спостереження, бесіда, дискусія, незакінчені речення,

метод емпатії та ін.)

Поділяємо авторську позицію, що ефективність формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи безпосередньо залежить від характеру стосунків, які складаються між суб'єктами педагогічної практики – викладачами, учителями, студентами і учнями. Тому цілком зрозумілим є вибір Н.С. Кипиченко третьої умови - «суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи». У дисертації подано результати вивчення характеру стосунків викладачів і студентів, визначено прийоми індивідуальної педагогічної взаємодії в системі «викладач-студент», які впливають на формування комунікативної компетентності на педагогічній практиці як позитивно (заспокійливі, схвальні, уточнюючі репліки, похвала, гумор, ситуація успіху та ін.), так і негативно (обурення в дратівливій формі, провокування тривоги, висміювання, покарання оцінкою та ін.). Здобувачкою виокремлено та охарактеризовано суб'єкт-суб'єктну взаємодію керівників практики і студентів за трьома етапами: інформаційним, аксіологічним та перетворювальним, які відрізняються за ступенем впливу викладачів та активності і самостійності регуляції студентами процесу формування комунікативної компетентності під час різних видів практики.

У роботі на основі розробленої структури комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи автором чітко визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-рефлексивний), показники та рівні її сформованості (високий, достатній, середній, низький). Наталією Сергіївною здійснено вибір методик для діагностування сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи за кожним із визначених компонентів, зміст яких детально подано у додатках до роботи.

У третьому розділі – «Організація та проведення експериментальної роботи» – висвітлено етапи організації та методику проведення педагогічного експерименту та представлено результати здійсненої дисертанткою дослідно-наукової роботи, а також окреслено перспективи подальшого наукового пошуку окресленої проблеми дослідження.

Під час проведення констатувального етапу педагогічного експерименту отримано вхідні дані щодо первинної інформації про респондентів; виявлено рівні сформованості комунікативної компетентності за визначеними чотирма компонентами.

До переваг дисертаційного дослідження відносимо чіткість і широту програми формувального експерименту із залученням психодіагностичних методик та методів дослідження. До зазначеного додамо, що наукові уявлення про досліджуваний феномен здобувачка досить вдало презентувала через порівняльний аналіз даних задля встановлення відповідних взаємозв'язків між структурними компонентами комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Розділ містить детальний аналіз результатів перевірки теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Результати експерименту щодо впровадження педагогічних умов були перевірені за допомогою статистичної методики математичного аналізу χ^2 -критерію Пірсона та засвідчили позитивну динаміку у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в експериментальних групах у порівнянні з контрольними.

У висновках узагальнено дані відповідно до висунутих завдань.

Відзначаємо й ґрунтовні додатки, представлені автором на 95 сторінках, які поглиблюють та увиразнюють уявлення про якість виконаної роботи, її вагомість у галузі теорії й методики професійної освіти.

Заслуговує на увагу культура викладу дисертаційного матеріалу, дотримання наукової етики, чіткість і логічність побудови змісту, стиль та загальна грамотність роботи.

Таким чином, здобуті наукові результати, що виносяться на захист, є особистим досягненням здобувачки. Вони оприлюднювалися на науково-практичних конференціях різного рівня в межах України та ближнього зарубіжжя. Авторські публікації (22) з достатньою повнотою відображають основні результати дослідження.

На базі розробленої концепції формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики автором розроблено спецкурс «Основи формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи», який достатньо апробований в ході експерименту і може використовуватися в підготовці вчителів початкової школи у ВНЗ України.

Наведене вище дає підстави для загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи. Натомість, як і будь-яке наукове дослідження, дисертація Н.С.Кипиченко дає простір для висловлення окремих *зауважень, уточнень і побажань*. Укажемо на них:

1. Робота значно виграла, якби автором у тексті дисертації у першому розділі було подано історико-педагогічний аналіз ключових понять дослідження від часів Сократа, коли знання риторики й етики складали основу комунікативної культури учителя; а також розкрито зарубіжний досвід з досліджуваної проблеми щодо особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

2. На нашу думку, потребує корективів назва підрозділу 1.3 «Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у педагогічній теорії», оскільки у ньому автор не лише висвітлює окреслену проблему у педагогічній теорії, а й описує емпіричне дослідження, проведене на базі вищих педагогічних навчальних закладів (Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Дрогобицький державний педагогічний університет).

3. Недостатньо коректно автором на стор. 48 у роботі сформульовано визначення поняття «педагогічна практика», оскільки, педагогічна практика як складова фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи, дійсно, спрямована на формування професійної компетентності, проте не у спеціально створених умовах, а в реальних, виробничих умовах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності.

4. У другому розділі роботи подано та розкрито педагогічні умови

формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи під час педагогічної практики, однак у форматі проведеного дослідження видається доцільним описати процедуру виокремлення цих умов.

5. Хотілося б також вказати на доцільність розміщення в роботі моделі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики як цілісної системи, що унаочнила б дослідницький пошук.

Викладені зауваження та побажання не є концептуальними і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, що є самостійним завершеним дослідженням, а здобуті результати становлять вагомий внесок у теорію і практику вищої педагогічної освіти.

Текст автореферату відбиває принципові ідеї дисертаційної роботи.

Підсумовуючи зазначене вище, наголошуємо, що наукові результати дослідження є особистим досягненням дисертанта, новаторським за змістом, відповідають вимогам, поданим на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук і наведених у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (пп. 9, 11, 12, 13, 14), а її автор – Кипиченко Наталія Сергіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач виробничої практики

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Н. В. Казакова

11 травня 2016 року

Підпис Н.В. Казакової підтверджую

Начальник відділу кадрів

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії В.М.Барановська

